

Богдан Олегович Андрейчик

Методичні засади формування культурної компетентності учнів у процесі композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти

УДК [373.5.016:78]:781.6

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2023-2.3>

Богдан Олегович Андрейчик
аспірант кафедри методики
музичного виховання,
співу та хорового диригування
Криворізький державний
педагогічний університет
ORCID: 0009-0006-8500-9507

У статті розкрито методичні засади сучасної мистецької освіти, які передбачають формування культурної компетентності в учнів. Проаналізовано шляхи реформування освітнього простору, інтеграційні процеси, які знаходять своє втілення в нових формах творчості на уроках з дисципліни «Мистецтво» в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано новітні засади формування культурної компетентності учнів за рахунок впровадження композиторської творчості. Встановлено на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел, що композиторська творчість має позитивний вплив на формування культурної компетентності учнів та сприяє всебічному розвитку індивідуальності учня. Розкрито й обґрунтовано різні види музично-творчої діяльності, які в своїй сукупності є сходинками до композиторської творчості в широкому розумінні. Зазначено специфічні риси впровадження цих видів діяльності, а саме поступовість, варіативність, взаємозамінність, поліфункційність тощо. Окреслено методичні засади формування культурної компетентності та надано рекомендації до шляхів її розвитку. Визначено за результатами дослідження ключові аспекти формування культурної компетентності в учнів за рахунок впровадження творчих видів роботи на уроках, насамперед різних елементів композиторської творчості.

Ключові слова: методичні засади, компетентність, композиторська творчість, культурна компетентність, імпровізація, композиція, майбутні вчителі музичного мистецтва, музикування, створення музики.

Постановка проблеми. Активний творчий розвиток учнів сприяє формуванню їх культурної компетентності, що нині є одним з пріоритетних напрямків сучасної музичної освіти. Культурну компетентність, яка передбачає залучення учнів до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв), шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості й обізнаності у сфері культури, віднесено до ключових компетентностей, про що зазначено в основній освітній реформі України «Нова українська школа».

Аналіз актуальних досліджень. Питанням формування методичних засад культурної компетентності в науковому дискурсі відносно нове так, як підпорядковано актуальним реформаційним процесам в освіті. Особливості формування культурної компетентності учнів висвітлювали в своїх працях такі науковці: О. Лобова, О. Олексюк, В. Шульгіна, Л. Масол, О. Щолокова, О. Реброва та ін. Питанням різних творчих форм роботи займалися такі вчені: А. Душний, Т. Стратан-Артишкова, Дж. Скот, П. Бурнард, М. Фотлей, Г. Пратт та ін. Не дивлячись на значний вклад наукових доробок в царині мистецької освіти, у наукових працях недостатньо розкрито методичні засади формування культурної компетентності учнів у процесі композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти.

Метою статті є обґрунтування методичних засад формування культурної компетентності учнів у процесі композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти.

Методологія дослідження. У ході дослідження було використано ідеї культурологічного, компе-

тентнісного та творчого підходів. Задля окреслення засадничих положень у вирішенні проблеми формування культурної компетентності учнів у процесі композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти було застосовано такі теоретичні методи, як аналіз, синтез, обґрунтування, узагальнення.

Результати та їх обговорення. Розробка інноваційних методів творчої діяльності покликана покращити загальний рівень обізнаності та креативності учнів в сфері музичного мистецтва. Актуальними в цьому контексті є використання різних видів музикування, зокрема імпровізації та елементів композиторської діяльності. Існує багато різних трактувань цих двох понять, де перше найчастіше розглядається, як «непередбачуване», «неочікуване», створення музики її «життя» та «розгортання» саме в певний момент часу, а друге, у свою чергу, включає структурований аналіз власних спроб, на основі яких будується новий музичний фрагмент з його подальшим удосконаленням. Особливістю навчання учнів цим видам творчості є поступовість в ускладненні матеріалу та взаємопроникнення одного виду в інший.

Поступовість використання цих видів діяльності надає змогу залучити дітей з різною музичною підготовкою та охопити різний віковий спектр. Зокрема Дж. Скот в своїх працях наводить п'ять причин використання імпровізації під час вивчення музичного мистецтва (Scott, 2007):

- сприяння творчому розвитку та самовираженню;
- покращення розуміння музичних творів шляхом власного досвіду;

– основа на найкращі культурні зразки музичної спадщини;

– покращення міжособистісних, соціальних зв'язків у колективі;

– один із способів перевірки набутих знань тощо.

Більшість науковців стверджують, що роботу над імпровізацією та композицією краще розпочинати в молодшому шкільному віці. Саме в цьому віці формується базис музичного мислення. Цей процес широко тривалий в часі і відбувається майже протягом усього навчання в школі. Музичне мислення повинне стати засобом вирішення різного типу музичних завдань, зокрема і творчих.

Вітчизняні науковці акцентують, що творчий шлях починається саме з роботи над мелодичною лінією, адже саме вона вже містить в собі певну інтонацію, ритмічний малюнок, лад тощо. Стосовно репертуару на основі, якого можливо використати імпровізаційні моделі може стати дитячий фольклор, який включає в себе певний художній образ та текст за допомогою якого учням вдасться краще збагнути засоби музичної виразності та особливості форми-структури музичного фрагменту. У такому контексті фольклор є одним із основоположних етапів на шляху до формування творчої та культурної компетентності, адже він є музичним генотипом, сукупністю спадкових мело-інтонаційних структур, які є своєрідним зв'язком між поколіннями (Олексюк, 2016). Саме за допомогою такого підходу відбувається поєднання етнічної, природної та набутої під час навчання моделей творчого мислення. На основі пісенної та інструментальної спадщини можливі різні варіанти видів роботи, зокрема видозміни мело-ритмічної структури, варіювання, діалогізація мелодії (питання-відповідь), добір підголоску тощо.

Під час вокальних та інструментальних імпровізацій не потрібно забувати про комунікацію суб'єктів, а саме її внутрішнє і зовнішнє спрямування, яке відбувається під час колективних форм роботи. Особливістю такого типу композиторсько-імпровізаційного підходу є розуміння учнем на початковому рівні архітектонічних принципів побудови музичного матеріалу (пара питання-відповідь, темброве співвідношення мелодії та акомпанементу тощо) і – головне ансамблеве мислення, яке допомагає слідкувати не лише за ходом власних думок, а й думок товаришів. Створення музики учнями це унікальний та особливий метод відтворення навколишньої дійсності крізь призму дитячого сприйняття.

Процес продукування нових музичних фрагментів неодмінно повинен бути пов'язаний з певним художнім образом, оскільки, по-перше, в учнів, зокрема молодшої школи буде краще розвиватися уява, по-друге це надасть їм можливість за допомогою образів досягнути засади музичної грамоти. На зазначеному етапі доречно використовувати такі вправи, як підйом та спад мелодії, різнобарвне звучання регістрів інструменту, або різних тембрів, ритмічні, динамічні видозміни тощо. Тож, викорис-

тання контрастних прийомів на початковому етапі допоможе охопити великий спектр різних імпровізаційних технік, які обов'язково повинні бути підпорядковані єдиному художньому образу. Пізніше вже після певного отриманого досвіду доречно буде працювати над гармонією, яка на початковому етапі може бути у формі витриманого басового голосу, «оркестрової педалі», використання бурдону, рух по звуках акордів, остинато тощо.

За допомогою власних спроб учні будуть спроможні до елементів самостійного теоретичного аналізу, який є джерелом знань логічної побудови музичних фрагментів. Музична інтуїція в комплексі з логічним мисленням наближає імпровізацію до композиторської діяльності, де логічність структурованість допомагає досягнути засоби виразності і форму, а інтуїтивна «непередбачуваність» спроможна готовий музичний текст перетворити на платформу для пошуку нових ідей. Запропонований, готовий музичний матеріал, який обов'язково попередньо підготовлено викладачем, може зазнавати учнем тембрових, ритмічних, орнаментальних, ладових та навіть гармонічних змін. В зазначеному випадку потрібно ретельно підійти до «теми», «ідеї» імпровізації. Основою для неї не обов'язково можуть бути фольклорні пісні, а й невеличкі поспівки, мотиви та фрази, які будуть різнитись характером та структурою.

Під час створення музики разом з учнівським колективом особливої уваги заслуговує не лише композиторська, а й виконавська творчість, де остання в свою чергу є самостійним видом художньої творчості. Будь, який прояв виконавства науковці пов'язують з способом самовираження учня. Під час роботи з музичними інструментами необхідно пам'ятати про загальні базові правила посадки, постановки рук, аплікатури обов'язково враховуючи специфічні особливості кожного інструмента.

Неосяжний на початковому етапі світ музичних засобів в поєднанні з різними можливостями звукоутворення є певним комплексом виконавських, інтерпретаційних та імпровізаційних технік. В вище зазначеному випадку процес музикування передбачає активну пошукову діяльність, яка знаходить своє втілення в імпровізації та композиції, як одних з головних шляхів до формування культурної компетентності учня. Такий характер завдань допомагає розвинути музично-слухові уявлення та покращити учнівську виконавську майстерність. У цьому випадку ми погоджуємось з думкою В. Шульгіної, що потрібно в першу чергу спиратися на слухові уявлення, а лише потім втілювати це за допомогою гри на музичних інструментах. Ідеалом, до якого повинні йти педагоги-музиканти є координація між слухом та моторикою учнів. Беручи до уваги ці твердження, особливого змісту заслуговує музично-теоретичний аналіз вітчизняної та світової музичної спадщини (Шульгіна, 2015).

Враховуючи вікові та психологічні особливості завданням педагога є навчити дітей розуміти

закони музичного мистецтва та можливості втілення різних творчих задумів, образів, сюжетів, ідей за допомогою голосу чи інструменту. Учень під час навчання імпровізації та композиції повинен вміти сформувати художній-образ та надати йому певних характерних музичних особливостей наприклад образ «пташки» – високий регістр, орнаментальна мелодія, швидкий темп тощо. В цьому випадку потрібно не забувати, що набір цих засобів виразності у кожного учня буде різний, навіть на один і той же художній образ. Найголовніше це можливість надати учнем переконливу систему фактів, які стали вирішальними під час створення образу на інструменті. На початковому етапі навчання, учні ще не спроможні самостійно досягнути засоби виразності попри відсутність музично-слухового досвіду. Саме тому в цей період доречно використовувати проблемно-пошуковий метод завдань.

Самовираження учнів крізь музичну творчість надає дітям можливість бути причетними до світу «високого», стати співучасниками процесу виникнення чогось нового під час імпровізаційних сесій. Під час таких форм роботи можливо використовувати неусвідомлене відтворення звуків, наслідування дій викладача, або імітація вже існуючих музичних творів класичної та фольклорної спадщини. Найкраще починати перші спроби роботи з групою ударних, шумових інструментів, де на перший план будуть виходити саме форми роботи з ритмом. Доречно використовувати «ритмічне відлуння», де діти повторюють ритмоблоки за вчителем. Пізніше можна почати роботу над імпровізацію ритмічного супроводу до музичних творів, пісень, де головне місце повинне займати відчуття сильної та слабкої долі. Поступове ускладнення цих форм роботи дозволить збагнути учнями основи метроритму та надасть вчителю можливість утворити шумовий оркестр, який буде спроможний грати за «партитурою». Потрібно зазначити, що партитура не буде виглядати, як звичайна оркестрова, а буде мати більш графічний образ, зображення, які будуть імітувати різні тривалості. У цьому випадку доречними фрагментами для роботи можуть стати різні форми фольклору, лічилки, дражнилки, скоромовки, за допомогою, яких учень краще зможе збагнути зміст та сенс власного метроритмічного супроводу. Такі ж форми доречні і на звуковисотних інструментах, які є в класі. Проблемно-пошукові ситуації в цьому випадку спонукають дітей до музичних «винаходів», які знаходять своє втілення у інтервальних, акордових співзвуччях, мело-інтонаційних рухах, ритмічних послідовностях тощо. Важливим є підбір образної сфери, яка обов'язково повинна резонувати з світом дитячого сприйняття.

Особливої уваги слід приділити сучасним музичним інструментам, які надають великий спектр можливостей не лише для музикування, а й для створення завершених музичних фрагментів. Одним з таких багатофункціональних інстру-

ментів є синтезатор. Його подібність до фортепіано є зрозумілою для дітей, а великий спектр тембрів, стилів, акомпанементів забезпечить безмежну кількість можливостей не лише для учнів, а й для викладачів. Враховуючи обмеженість часу на уроці та не високий виконавський рівень учнів, синтезатор надасть усім вихованцям змогу відчувати себе професійними музикантами. Запрограмовані акомпанементи забезпечать можливість навіть за допомогою однієї нажатої клавіші створити різні типи фактур, а стильова різноманітність стане яскравим прикладом різного роду аранжувань, наприклад для однієї і тієї ж мелодії. Також майже у всіх сучасних електронних інструментах є властивості запису власного твору у форматі аудіофайлу з можливістю прослуховування та подальшого редагування за потреби. Окрім цих властивостей важливим є також створення аранжування та «оркестровки» власного «музичного винаходу». У цьому випадку учень за допомогою одного музичного інструменту може ознайомитись з звучанням майже усіх існуючих тембрів. Основуючись на власному досвіді та на пошукових методах учень генерує в себе на початковому етапі поняття оркестрового мислення та тембрової суміжності тощо. Така творча діяльність в подальшому може стати основою для продовження занять музикою на інших освітніх рівнях.

Навіть під час таких видів музичної діяльності, де здавалось за тебе «все» робить синтезатор, учень завжди за допомогою вчителя обирає, розуміє, осмислює (спочатку на підсвідому, інтуїтивному рівні) засоби музичної виразності та особливості форми-структури свого майбутнього твору. Одними з найголовніших засобів, під час роботи з синтезатором, стануть мелодія та гармонія. Доцільним, у цьому випадку, залучати декількох учнів (один відповідальний за гармонічні функції, інший за мелодичну лінію) і надавати можливість творити в малих колективних форм роботи. Важливим є музично-теоретичний та слуховий багаж знань учнів, який буде сприяти створенню більш завершених «винаходів» та можливості покращення вже існуючих фрагментів.

До особливостей завдань, які надає вчитель слід віднести поступовість в осягненні творчості, врахування попереднього досвіду учнів та їх здатність до синтезу набутих попередньо і нових знань. Тобто імпровізація завжди повинна відбуватись під контролем та на основі вже пройденого матеріалу, який дає можливість до комбінування, варіації певних елементів музичної мови. Поступовість під час композиторської творчості учнів є основою в структуризації знань та компетентностей.

Зазначені види творчої діяльності не лише покращують розуміння музичної грамоти, а й розвивають в дитини здібності, естетичний смак, рівень культури, виховують інтерес до фольклорної спадщини та найкращих зразків вітчизняної та зарубіжної музичної класики. Під час впровадження таких форм роботи потрібно пам'ятати про важливість

репертуару та тем для творчості, які повинні бути не лише художньо яскравими, цікавими, а й доступними до сприйняття, корисними з методичної точки та враховувати психоемоційний рівень учнів.

Не дивлячись на начебто простий і зрозумілий, для викладача-музиканта, перелік видів творчої роботи, зазначені структурно-композиційні моделі є невичерпними для ідей різного характеру з стильовим і жанровим різнобарв'ям. Особливістю процесу композиторської творчості є її доречність та багатофункціональність, яка надає змогу використовувати цей вид роботи, враховуючи різний тематизм та програмні вимоги загальноосвітньої школи. Цей процес передбачає розвиток одразу багатьох навичок та компетентностей учня. Однією з нагальних ідей цих форм роботи є їх направленість на емоційно-чуттєву сферу, яка є основою музичного мистецтва та шляхом до формування культурної компетентності учнів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. За результатами дослідження висвітлено сучасні методичні засади формування культурної компетентності учнів у процесі композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти. Проводячи аналіз інноваційних методів творчої діяльності учнів з'ясовано, що елементи продукування музичних творів є важливим аспектом під час формування та розвитку культурної компетентності учнів. Застосування різних видів музикування, елементів імпровізації та композиції також активно впливають на підвищення інтелектуального рівня учнів, гармонізації їх емоційної

сфери, розвитку творчого мислення і спроможні покращити не лише загальний ступінь обізнаності учнів в сфері мистецтва, а і всього світосприйняття крізь призму світової культурної спадщини.

У подальшому педагогічному дослідженні ми вбачаємо ще більш детальний аналіз зарубіжного досвіду застосування композиторської творчості в закладах загальної середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

Олексюк О. М. (2016) *Музична педагогіка*. Київ: КНУКіМ. (Oleksyuk, O. M. (2016) *Music pedagogy*. Kyiv: KNUKIM).

Стратан-Артишкова Т. Б. (2013) Емпатія в процесі композиторсько-виконавської творчості майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету*, 120, 307-312. (Stratan-Artyshkova T. B. (2013) Empathy in the process of composing and performing creativity of the future music teacher. *Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University*, 120, 307-312.)

Шульгіна В. Д. (2005) *Українська музична педагогіка*. Київ: (Shulgina V. D. (2005) *Ukrainian musical pedagogy*. Kyiv: DAKKKiM).

Barrett M. (2014) *Collaborative creative thought and practice in music*. Surrey England, Ashgate.

Scott, J. (2007). Me? Teach improvisation to children? *General Music Today*, 20(2), 6–13. doi:10.1177/10483713070200020103

Pratt, G. (1995). Performing, composing, listening and appraising. In G.

Pratt & J. Stephens (Eds.), *Teaching music in the national curriculum* (pp. 9-22). Oxford: Heinemann.

Methodological principles of forming pupils' cultural competence in the process of composing creativity in general secondary education institutions

Bohdan Olehovych Andreichyk

Postgraduate Student at the Department of Methods of Music Education, Singing and Choral Conducting Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: 0009-0006-8500-9507

The article reveals the methodological principles of modern art education which provide the formation of pupils' cultural competence. The ways of reforming the educational space, integration processes, which find their embodiment in new forms of creativity at lessons in the discipline "Art" in general secondary education institutions, are analyzed. The latest principles of the formation of pupils' cultural competence due to the introduction of composing creativity are substantiated. Based on the analysis of domestic and foreign sources, it was established that the process of composing creativity has a positive effect on the formation of pupils' cultural competence and contributes to the comprehensive development of the pupil's individuality. Different types of musical and creative activity, which in their totality are stepping stones to composer creativity in a broad sense, are revealed and substantiated. The specific features of the implementing these types of activities are indicated, namely gradualness, variability, interchangeability, multifunctionality, etc. The methodical principles of the formation of cultural competence are outlined and recommendations for ways of its development are provided. Based on the results of the research, the main aspects of the formation of pupils' cultural competence due to the implementing creative types of work at lessons, primarily various elements of compositional creativity, were determined.

Key words: methodical principles, competence, composer creativity, cultural competence, improvisation, composition, future teachers of musical art, music making, music creation.